

TYPY MENŠÍN

PhDr. Imrich Vašečka, PhD.
Září 2016

Celkove možno konštatovať, že pojem *menšina* môžeme chápať v užšom a širšom zmysle.

V užšom ponímaní za menšiny považujeme tzv. klasické menšiny. Pojem menšina je tu pojmom právne - politickým. Ich hlavnými definičnými znakmi je, že ich možno považovať za skupiny (významná je deklarácia príslušnosti k menšine, jej schopnosť kolektívnej činnosti), že znaky, ktoré ich zaraďujú do danej menšiny získavajú nezávisle na svojom rozhodnutí (narodením, adopciou, nezavinenu stigmatizáciou), že ich členovia sú diskriminovaní, resp. na základe ich vyčleňovania je možnosť diskriminácie ak nebudú legislatívne a politicky ochraňovaní.

Pre širšie chápanie menšiny nie je podstatná deklarácia príslušnosti k menšine, ani jej schopnosť kolektívnej činnosti. Pojem menšina je tu konvenčným pomenovaním určitej sociálnej kategórie a slúži k ochrane členov tejto kategórie a k ich rozvoju v oblasti sociálnej, zdravotnej, kultúrnej.

V širšom chápaní pojem menšiny slúži pre sociálnu ochranu týchto ľudí a pre sociálnu prácu s nimi. Pojem menšiny sa tak rozšíril aj na sociálne zoskupenia, ktoré sú z rôznych dôvodov a v rôznom stupni vylúčené z participácie na moci a z prístupu k zdrojom spoločnosti. Vo vymedzení menšiny sa preto presadzuje už nielen koncept diskriminácie, ale aj koncept handicapu. Na pôde sociálnej pomoci je preto možné hovoriť nielen o menšinách ako sociálnych skupinách, ale aj o menšinách ako o sociálnych kategóriách.

Menšinu môžu tvoriť už nielen príslušníci niektorej z klasických menšín, ale aj príslušníci sociálnej kategórie, ktorú vyčlenil sociálny pracovník na základe určitého znaku, ktorý ich v očiach majority stigmatizuje, možno ich na jeho základe považovať za handicapovaných a je významný pre sociálnu pomoc a sociálnu prácu s týmito ľuďmi. Ide o znaky, ktoré odzrkadľujú odlišnú životnú situáciu týchto ľudí, ich odlišné sociálne postavenie, odlišnú kultúru, odlišné sociálne konanie a prípadne aj odlišnú organizáciu skupinového života.

V ďalšom texte sa budeme bližšie zaoberať iba typmi klasických menšín.

Rasové menšiny

Rasa je pojmom z oblasti biológie. V zoologickej systematike označuje jednotku nižšiu ako druh. Rozoznávame rasy geografické, fenologické a ekologické. V zootechnike sa odlišujú rasy primitívne (malý vplyv človeka, väčší vplyv prírodných podmienok), rasy prechodné (primitívne zušľachtené) a rasy kultúrne (vznikajú hlavne ako výsledok dlhotrvalej zušľachtľujúcej práce).

Inak je to u ľudských rás. Sú to ľudské populácie, ktoré sa odlišujú tým, ako často sa u nich objavujú určité dedičné znaky. Poznáme rasy geografické a rasy lokálne, ktoré tvoria menšie skupiny v rámci rás geografických. Všeobecne je dodnes prijímaný systém členenia ľudských rás, ktoré v roku 1817 podal G. Cuvier ([??zdroj??](#)). Vyčlenil rasu kaukazskú (europeidi – rasa biela), rasu mongolskú (mongoloidi – rasa žltá) a rasu etiópsku (negroidi – rasa čierna). Pôvodných obyvateľov Austrálie a Melanézie vyčleňujeme niekedy ako osobitnú rasu australoidov.

Hranice medzi jednotlivými rasami sú značne neostre, pretože je medzi nimi mnoho populácií, ktoré majú v rôznom stupni znaky oboch rás. Sťažuje to urobiť vyčerpávajúcu a

konzekventnú klasifikáciu.

Rasové rozdiely medzi ľuďmi sa najčastejšie prejavujú vo farbe pokožky, tvare vlasov a v niektorých znakoch tváre - v tvare nosa, pier, očí, profilu tváre a v serologických vlastnostiach. Predpokladá sa, že mnohé rasové znaky vznikli ako výsledok prispôsobenia sa miestnym klimatickým podmienkam a prostrediu vôbec - napr. farba pokožky.

Rozdielmi medzi rasami sa zaoberá **antropológia**. Je to porovnávacia biológia človeka, veda o tom, ako sa v čase a priestore menia fyzické znaky človeka. Zaoberá sa 3 skupinami problémov:

- Fylogenezou človeka, t.j. otázkami smeru a tempa rozvoja ľudských bytostí - na základe vykopávok.

- Rasovými rozdielmi medzi ľuďmi. Skúma sa premenlivosť fyzických znakov človeka v závislosti od teritória a príčiny týchto rozdielov; skúma efekty kríženia rás; skúma dejiny rás, zvlášť dejiny migrácie a expanzie jednotlivých rás; zaoberá sa klasifikáciu ľudských rás.

- Individuálnymi zmenami a osobným rozvojom človeka. Ide o skúmanie vplyvu prostredia a genetiky na rast a dospievanie detí a pod.

Antropológia používa rôzne techniky a metódy merania. Rozpracovávajú sa na pôde **antropometrie**. Tá umožňuje skúmať rozdielnosť tých fyzických znakov ľudí, ktoré sú merateľné. Merania sa vyjadrujú antropologickými ukazovateľmi. Rozvoj antropometrie zahájil A. Spiegel koncepciou antropologických bodov. Koncom XVIII. storočia P. Camper zaviedol meranie jednotlivých častí lebky. V súčasnosti sú metódy a techniky antropometrie štandardizované. Pričinil sa o to P. Broca a R. Martin.

Rasizmus sa začína tam, kde rozdiely v schopnostiach a správaní ľudí sa vysvetľujú rozdielmi medzi rasami. Napríklad snaha interpretovať rozdiely v IQ medzi priemerným černochoom a belochom v USA rasovými rozdielmi. Ide pritom o rozdiely v kultúre.

Etnické menšiny

Etnická skupina je historicky vzniknutá skupina ľudí, ktorých charakterizuje vedomie spoločného pôvodu a kultúry, ako aj skupinová väzba, ktorej základom je pospolitosť jazyková, územná pospolitosť spoločných historických skúseností, pocit cudzosti voči iným a vlastný osobitý názov. Členovia etnickej skupiny majú obyčajne povedomie súnalezitosti a odlišnosti od ostatných spoločností. Etnická skupina sa reprodukuje prevažne prostredníctvom endogamných svadieb a odovzdávaním svojej kultúry, tradícií a jazyka ďalším generáciám.

O etnickej skupine hovorí v tom najširšom zmysle Max Weber. Etnickou skupinou nazval takú skupinu, ktorú konštituuje predovšetkým viera v spoločný pôvod, ale nie je to skupina, ktorá by sa opierala o rodinné vzťahy. Weber zdôrazňuje, že táto viera plní v etnickej skupine úlohu sociálnej väzby, a to bez ohľadu na to, či je v zhode s realitou, to znamená bez ohľadu na to, v akej miere pokrvná väzba medzi členmi skupiny skutočne existuje. To, čo je podľa Webera dôležité je viera v spoločný pôvod a súvisiace etnické mýty.¹ (Weber 1925:

¹ S. Ossowski k tomu dodáva (Ossowski 1966: 113):

„V širších etnických skupinách, teda takých, kde príslušnosť ku skupine je v zásade prisúdená narodením, a ktorých veľkosť nedovoľuje určiť individuálne pokravné vzťahy medzi členmi skupiny, obrady ktoré ustanovujú umelé pokravné väzky sú nahradené etnickými mýtmi, ktoré sa stávajú súčasťou kultúrneho dedičstva skupiny. Členovia etnickej skupiny nepotrebujú inscenizovať 'druhotné narodeniny', pretože veria, že prvé, tzv. skutočné narodeniny im

219) Do takéhoto širokého chápania sa vojdú národy, národnostné menšiny, autochtónne skupiny, domorodé kmene atď. Použiť tak rozsiahlu sieť pojmov napríklad na rómske etnikum môže byť zavádzajúce, pretože môže dochádzať k mýleniu si procesov spojených s etnickými skupinami a národmi. Nie každé etnikum je predsa národom a zároveň platí, že etnická skupina neznamená nižší stupeň vývoja a národ vyšší stupeň, ide o odlišné skupiny a platí, že nie každý národ je tvorený jedným etnikom. Široké ponímanie Webera je preto pre naše potreby potrebné zúžiť a upresniť.

Cestu k upresneniu možno hľadať v spoločnostiach, ktoré vznikli ako výsledok imigrácie. H. Kubiak (1980: 55-56) hovorí, že za etnickú skupinu sa v týchto krajinách považuje sociálne zoskupenie konštituované presvedčením o spoločnom pôvode, ale zároveň aj špecifickým spôsobom príchodu na dané územie a aj cieľom príchodu. Kubiak k tomu uvádza, že

„... etnická skupina tvorí v rámci prijímajúceho spoločenstva sociálne zoskupenie, ktoré má iba sebe vlastné vzory kultúry a špecifické záujmy, utvorené vďaka vplyvu kultúrneho dedičstva krajiny pôvodu a zároveň aj ako výsledok kontaktu s realitou (kultúrou, ekonomickým životom, sociálno-politickým systémom, náboženským systémom) cieľovej krajiny. V novom chápaní sa etnická skupina stáva nesamostatnou časťou prijímajúcej spoločnosti (národa alebo politického spoločenstva), ktorá vznikla ako výsledok medzinárodnej migrácie. Ak je to tak, potom ju nemožno stotožňovať s autochtónnymi skupinami ani s národnostnými menšinami.“

Takéto chápanie etnickej skupiny dovoľuje iný prístup ku skúmaniu procesov, ktoré vznikajú v súvislosti s migráciou (etnická skupina ako výsledok procesu emigrácie a osadníctva) a iný vo vzťahu k procesom, ktoré sa spájajú s problematikou národov, národných štátov a národnostných menšín. Dovoľuje to vytvoriť osobitný pojmový aparát a zrejme aj metódu skúmania.

Národnostné menšiny

Národnostná politika v ČR sa v súčasnosti riadi definíciou národnostnej menšiny podľa zákona č. 273/2001 Sb., o právach príslušníkov národnostných menšín a o zmene niektorých zákonov. Zákon definuje v § 2 národnostnú menšinu takto:

„(1) Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současně České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“

(2) Příslušníkem národnostní menšiny je občan České republiky, který se hlásí k jiné než české národnosti a projevuje přání být považován za příslušníka národnostní menšiny spolu s dalšími, kteří se hlásí ke stejné národnosti.“

Národnostná politika ČR rozlišuje menšiny národnostné a menšiny etnické. Dôraz na národnostné menšiny znamená, že skupiny, ktoré nemajú štatút národnostnej menšiny sa na špecifických právach národnostných menšín nepodieľajú a sú preto súčasťou spoločenstva v ČR ako občania a nie ako kolektivity utvorené na základe slobodného združovania sa občanov. Ustanovenie menšinového zákona spĺňa 12 národnostných menšín. Jedná sa o nasledujúce národnostní menšiny: Bulharská, Chorvátska, Maďarská, Nemecká, Poľská, Romská, Rusínska, Ruská, Ťecká, Slovenská, Srbská a Ukrajinská národnostní menšina.

zabezpečili pokrvnú väzbu so všetkými súkmeňovcami.“

Status národnostní menšiny nemají menšiny vietnamská, židovská a muslimská, které v obecném pojmání jsou za menšiny považovány. Tyto menšiny mají své zastoupení v Radě vlády pro národnostní menšiny, mají na území České republiky svůj historický původ, zakládají spolky (zejména občanská sdružení) na jejichž činnost přispívá i stát.

S pomenováním „národnostná menšina“ sa možno stretnúť v Českej a v Slovenskej republike. Napríklad v Maďarsku a v Poľsku používajú pojem „národné menšiny“.

Jazykové menšiny

V povedomí obyvateľov strednej Európy sa jazyková odlišnosť spája s etnickými či národnými rozdielmi. V strednej Európe máme preto tendenciu nazývať dialektom spisovnej formy národného jazyka odlišný jazyk, ktorý daná skupina používa a neprisudzovať jazykovej odlišnosti niektorých skupín dôležitosť. Nepripisujeme význam tomu, že v jazykovej odlišnosti sa môže zrkadliť odlišná identita regionálna či zemská, ktorú jej nositelia môžu považovať za jedinečnú (napr. Goralí v Poľsku či na Slovensku apod.). Nepripisujeme tiež význam tomu, že týchto jazykových odlišností sa ľudia niekedy tvrdohlavo a zdanlivo nezmyselne držia a dokonca ich rozvíjajú. Sme svedkami toho, že títo ľudia vlastne používajú dva jazyky - jeden pre „svojich“ a druhý, tzv. spisovný, pre kontakt v úradoch a s „nie miestnymi“.

Odlišnú podobu majú jazykové menšiny v západnej Európe, kde národ nie je definovaný etnicko-kultúrne ako spoločenstvo osôb, ktoré majú spoločný pôvod a jazyk, ale kultúrno-politicky ako spoločenstvo občanov, ktorí bývajú na území daného štátu a sú k nemu viazaní silnými kultúrnymi, historickými a politickými väzbami.

Jutikkala a Pirinen (2001: 13) uvádzajú zaujímavé príklady, ktoré možno nájsť v oblasti uralských jazykov. Ľudí, ktorí rozprávajú ingrijštinou (okolie Petrohradu), je iba okolo 300, livonštinou (okolie Rigy) ešte menej a ťažko tu hovoriť o národe, podobne južnou sámštinou hovorí vo Švédsku a Nórsku iba okolo 400 Laponcov, karelštinou hovorí okolo 70 tisíc ľudí, jazykom Mari hovorí v okolí Kazane asi 550 tisíc ľudí. Takýchto príkladov je množstvo.

U jazykových menšín môže byť určitá korelácia rasy a jazyka, ale obyčajne nie je dominantná. Podľa uvedených autorov príkladom môžu byť Fíni. Pôvodne pochádzajú z okolia Uralu, resp. stredného toku Volgy, ale dnes v ich krvi, ako ukázali krvné skúšky, geneticky jednoznačne prevažuje europoidná zložka.

Herder a podľa neho aj iní (u nás Jungman) boli v 19. storočí presvedčení, že reč je najvýznamnejší a najviac charakteristický znak národa, že národ a jazyk súvisia tak úzko, že jazyková príbuznosť znamená vlastne príbuznosť pokrvnú (Herder, 1941). Inými slovami, ten istý jazyk svedčí o spoločnom pôvode, o „spoločnej krvi“. Tzv. historické národy v strednej Európe (Nemci a Maďari) budovali na tejto viere v „spoločnú krv“ svoje národné štáty a národní buditelia tzv. „nehistorických“ národov (všetky ostatné národy v bývalej monarchii) na nej postavili snahu o obnovu svojho národa a znovuzískanie slávy a lesku svojho dávneho, údajne národného štátu (napr. Veľkomoravská ríša u slovenských buditeľov, ktorou legitimizovali právo Slovákov na svoj štát minimálne na území dnešnej Slovenskej republiky a ríša Attilu, ktorou Maďari v tom istom čase legitimizovali svoj nárok na územie, ktorého súčasťou je aj dnešné Slovensko).

Náboženské menšiny

O náboženských menšinách možno hovoriť, tak ako u všetkých menšín, iba vo vzťahu k dominujúcej majorite. V prípade, že dominujúce spoločenstvo je jasne definované

prostredníctvom viery, alebo konkrétnej cirkvi, alebo štátne zriadenie sa opiera o konkrétne náboženstvo či cirkev, vtedy príslušnosť k inej viere a cirkvi je jasným menšinovým znakom. V spoločnostiach sekularizovaných a otvorených všetkým vieram sa o náboženských menšinách nedá hovoriť, aj keď to nie je vždy tak úplne jasné. Napríklad v niektorých krajinách, ktoré sú sekulárne, otvorené a tolerantné k odlišným, sa príslušnosť k viere, ktorú spoločnosť vníma ako netolerantnú a agresívnu k iným, môže stať menšinovým znakom (napríklad moslimovia v Holandsku, v Dánsku a pod.). Odlišná situácia je v európskych krajinách, kde tradičná národná identita sa vo veľkej miere prekrýva s identitou konkrétneho náboženstva či cirkvi. Typickým príkladom takej krajiny je v súčasnosti Poľsko, kde katolícka cirkev je vďaka špecifickým dejinám tejto krajiny považovaná za garanta existencie a trvania poľského národa ako celku a tradičného odporu voči okupantom, ktorí si medzi sebou Poľsko v minulosti delili.² Napriek tomu nie je možné prehliadnuť, že aj v Poľsku narastá sekularizačný trend a tolerancia k náboženskej odlišnosti.

Literatúra

Cuvier, G.,

Herder, J.G., 1941. *Vývoj lidskosti*. Praha: Jan Laichter.

Jutikkala, E., Pirinen, K., 2001. *Dějiny Finska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 408 s.

Kubiak, H. 1980. Asymilacja społeczna w płaszczyźnie struktury społecznej. In H. Kubiak, A.K. Paluch (eds) 1980. *Założenia teorii asymilacji*. Biblioteka Polonijna. Wrocław: Polska Akademia Nauk.

Ossowski, S. 1966. *Więź społeczna i dziedzictwo krwi. Dzieła*. II. diel. Warszawa: PWN, pp 113-114.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin a o změně některých zákonů.

² Za také sú považované impérium Ruské, stotožňované s pravoslávím a impérium Nemecké, stotožňované s Prusmi a protestantizmom. Je zaujímavé, že Rakúsko-Uhorsko, ktoré sa 150 rokov podieľalo spolu s Rusmi a Nemcami na okupácii a rozdelení Poľska, je naopak vnímané so sympatiami a značnou dávkou nostalgie.